

місце²³. На з'їзді була прийнята резолюція “Проти поділу України”. Делегати, виходячи з принципу права націй на самовизначення, підкресливали, що “поділ України являється крайнім проявом грубих імперіалістичних намірів Тимчасового уряду і частини російської демократії, яка з'єдналась з буржуазією”. З'їзд зажадав від Центральної Ради і Генерального Секретаріату “рішучих заходів для з'єднання під своєю владою усеї української землі в її етнографічних межах”²⁴.

Ухвали 3-го Всеукраїнського військового з'їзду знайшли підтримку у військах. Так, на зборах солдатів запасного понтонного батальйону підкреслювалося, що “влада на території України в її етнографічних кордонах повинна належати Українській демократії з представництвом національних меншин”²⁵.

Робота 3-го Всеукраїнського військового з'їзду прискорила прийняття Центральною Радою свого третього Універсалу, в якому проголошувалися межі Української Народної Республіки.

3 Універсал Центральної Ради, визначення в ньому кордонів автономної України негативно зустріли армійські більшовицькі організації. Декларація права націй на самовизначення як наріжного каменем більшовицької національної політики залишалася декларацією. На ділі вони чинили впертий опір втіленню цього принципу в життя, не визнавали проголошених універсалом територіальних меж поширення української автономії. Українці-військовики, вбачаючи в цьому велику загрозу для національного державотворення, вимагали передати розгляд питання “про межі держави на вирішення міжнародної конференції”. Саме таку позицію займав український армійський комітет 9 армії²⁶.

Таким чином, український військовий рух в російській армії органічно вплітався в національні державотворчі процеси, які проходили в Україні. Українські військовики, усвідомлюючи етнічні межі рідних земель, відстоювали ідею цілісності автономної України.

¹Грушевський М. Якої ми хочемо автономії й федерації? // Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С. 125. ²Вісти з Української Центральної Ради. – 1917. – № 7. – Травень. ³Згідно наказу 11 грудня 1917 року по Одеському військовому округу було розпочато формування Одеської української артилерійської бригади. Здавалося, оскільки бригада була українською то й пронизана вона мала бути духом українства. Проте, особовий склад бригади, включаючи і офіцерів, був катастрофічно не обізнаний з станом справ в Україні. Про це свідчить низка фактів. Так, навіть командири батарей наприкінці грудня 1917 року не знали і навіть не уявляли, які губернії входять до складу України. – Центральный державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 4585. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 1, 6. ⁴ЦДАВО. – Ф. 4094. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1 зв. ⁵Там само. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 13 зв. ⁶Див.: Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. – Т.1. – К., 1996. – С. 214. ⁷Державний архів Російської Федерації. – Ф. 1788. – Оп. 1. – Спр. 253. – Арк. 64, 65. ⁸Там само. – Арк. 63. ⁹Робітничая газета. – 1917. – 9 серпня; Киевская мысль. – 1917. – 9 августа. ¹⁰ЦДАВО. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 211. ¹¹Там само. ¹²Там само. – Арк. 254. ¹³Там само. – Ф. 1113. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 17, 26. ¹⁴Там само. – Ф. 4094. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 38. ¹⁵Там само. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 27 зв. ¹⁶Там само. – Ф. 2241. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 14. ¹⁷Там само. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 169. ¹⁸Там само. – Спр. 60. – Арк. 1 зв. ¹⁹Вістник Генерального секретарства військових справ Української Народної Республіки. – 1917. – 1 грудня. ²⁰ЦДАВО. – Ф. 1113. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 6, 7. ²¹Там само. – Ф. 4078. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 250. ²²Там само. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 5. ²³Нова Рада. – 1917. – 24 жовтня. ²⁴Див. Щусь О.Й. Всеукраїнські військові з'їзди. – К., 1992. – С. 80. ²⁵ЦДАВО. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 276. ²⁶Там само. – Ф. 4078. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 29.

Микола МАРЧУК

Коломия

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ: ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ (1917 – кінець 1920-х років)

Принципи громадянського суспільства, які поступово утверджуються в українському соціумі, несумісні з трактуванням як “української” не всієї системи культури в Україні, а лише її етнонаціональної частини, тобто культури корінного етносу. Українська (національна) культура (освіта) в умовах формування політичної нації має розглядатися як цілісна система, яка включає в себе як культуру корінного етносу, так і національних меншин та етнічних груп, що проживають в Україні. Адже поняття “український народ”, за конституційним визначенням, це громадяни України всіх національностей¹. Проте з врахуванням специфіки періоду, офіційно вживаної на той час відповідної термінології, в контексті даного дослідження поняття “національна” (культура, освіта, школа тощо) застосовується як синонім “іноетнічної”, з тим, щоб виокремити специфіку культурно-освітніх процесів в середовищі національних меншин.

Хрестоматійно відомий факт, що в самодержавній Росії національно-культурних утисків зазнавали не тільки українці на своїй історичній батьківщині, а й інші народи за виключенням росіян. Сказане, однак, не означає, що національно-етнічної освіти в Україні не існувало як такої. Освітні заклади існували, проте лише завдяки матеріальній

підтримці і організаційним зусиллям окремих меценатів, національних громад, добродійних організацій. Зрозуміло, що за таких умов і мови не могло бути про цілісну систему національно-етнічної освіти.

Започатковані Лютневою (1917 р.) революцією в Росії суспільні трансформації обумовили справжній національний ренесанс серед народів і народностей, що її населяли. В Україні національне піднесення охопило не тільки українців, а й етнічні меншини.

Усвідомлюючи соціально-політичну значимість розв'язання національного питання як з точки зору його самодостатності, так і в контексті проблеми залучення на бік української революції іноетнічної частини населення, Центральна Рада з самого початку чітко задекларувала свою позицію “захисту прав і вольностей” всього українського народу. Тобто йшлося про національне відродження як етнічної української нації, так і національних меншин.

Уже з початку своєї діяльності Центральна Рада поставила на рівень державної політики проблеми освіти в національно-етнічному середовищі. Щоправда, не володіючи належними матеріальними і фінансовими можливостями, вона попервах робила основну ставку на допомогу громадських організацій. Так, уже через два тижні після свого утворення Центральна Рада поставила перед “Товариством шкільної освіти” завдання надати належну допомогу національним меншинам у створенні початкових шкіл, гімназій, училищ, інших культурно-освітніх закладів, а також в справі підготовки педагогічних кадрів².

Теоретичне напрацювання концепції культурно-освітньої роботи в іноетнічному середовищі продовжувалося і в послідуочі місяці. Вдосконалювалися в плані підвищення ефективності і заходи організаційного характеру. Так, новопостала українська влада надавала певну квоту представникам національних меншин у законодавчих і виконавчих структурах влади, насамперед в тих, які мали безпосереднє відношення до освітньо-культурної сфери. Зокрема, після скасування шкільних округ управління загальноосвітніми справами передавалося повітовим і губернським комісаріатам. До складу останніх входило, як правило, сім осіб, з них три представляли національні меншини³.

Аналіз відповідних документів засвідчує, що практичні заходи щодо розбудови освітньої роботи в середовищі національних меншин спиралися на об'єктивні показники її стану, одержані в результаті комплексного вивчення проблеми. Враховувалися освітній рівень іноетнічного населення, матеріальні можливості щодо організації шкільного навчання, кадрове забезпечення тощо. Так поступово вирівнювалися умови та можливості одержання освіти корінного населення і національних меншин. Щодо останніх, то вирішення освітніх проблем дедалі більше переносилося з площини громадсько-меценатської опіки на державний рівень. Наступним кроком Центральної Ради, спрямованим на конкретизацію управління освітою національних меншин, стало прийняття закону від 5 грудня 1917 р. щодо перепідпорядкування управління освітніми справами національних меншин. Він встановлював, що “Неукраїнські (в тексті – всеукраїнські) школи переходять в порядкування Секретарства національних справ під загальним доглядом Шкільної ради, яка складається з представників як українців, так і суцільних на Україні неукраїнців”⁴. Цей законодавчий акт, надаючи можливість представникам національних меншин безпосередньо впливати на освітню політику в країні, доводив на практиці щирість заяв про права націй і був спрямований на досягнення найбільш ефективного шляху розбудови освіти етнічних меншин в Україні.

Гетьманська влада надала освітнім процесам в Україні дещо іншого спрямування, що обумовлювалося відповідними політичними орієнтаціями. Так, сприяючи розвитку культури національних меншин, уряд гетьманату в той же час скасував закон Центральної Ради про національно-персональну автономію, припинив діяльність національних міністерств, передавши справи управління національною культурою Міністерству народної освіти та мистецтв⁵.

За цими і деякими іншими централізаторськими заходами нової влади помітне було бажання зберегти цілісність держави. Щоправда, скасувавши закон про національно-персональну автономію, влада зберегла право кожної нації у межах цілісної держави розвивати свою культуру. Не втратила можливостей вільного розвитку і національна культура. Освітнє відомство Української Держави лише поставило умову, щоб в освітніх закладах національних меншин, як і у всіх інших в Україні, викладалися українознавчі предмети.

В особливо сприятливих умовах опинилися німецькі школи, підтримку яким (і не тільки матеріальну) надавала окупаційна австро-німецька влада. Мабуть, саме цим можна пояснити той факт, що в окремих навчальних закладах третьою мовою викладання, поряд з українською і російською, була німецька.

Як і в часи Центральної Ради, при гетьманаті активно розбудовувалася національна освіта єврейської общини в Україні. Причому як зусиллями держави, так і єврейських громадських організацій, які влітку 1917 р. утворили “Єврейську культурну лігу”. За її підтримки відкрилися єврейські гімназії у Вінниці, Полтаві та інших містах, початкові і середні школи в ряді населених пунктів Київщини, Волині, Катеринославщини та інших регіонах.

Не залишалися осторонь справи розбудови національної освіти і державні інституції. Уряд Української Держави профінансував роботу ряду єврейських гімназій, семінарій, учительських курсів і, звичайно ж, загальноосвітніх шкіл. Держава взяла на себе видання відповідної навчальної літератури, методичне забезпечення шкіл. Як результат, наприкінці 1918 р. в Україні діяло близько 2,8 тис. єврейських початкових шкіл і 700 класів в українських або російських школах, 30 середніх загальноосвітніх шкіл, декілька десятків технічних училищ, п'ять учительських семінарій⁶.

Директорія поновила дію закону про національно-персональну автономію, заново створила міністерство національних меншин. Намічаючи загальноконцептуальні напрямки освітньої роботи в етнонаціональному середовищі, уряд поновленої УНР зобов'язав органи місцевого самоврядування всі питання, що стосувалися освітньо-

культурної роботи, розглядати обов'язково за участю зацікавлених представників національних меншин, надавши їм право вирішального голосу при прийнятті відповідальних рішень⁷. Відповідно до цього урядового розпорядження в губернській шкільній раді включалися представники від національних меншин.

Суттєві успіхи – як в історичних вимірах, так і в плані реальних показників, досягнуті в розвитку національної освіти в роки української революції, були зруйновані громадянською війною з усіма її наслідками – політичною нестабільністю, економічною розрухою, анархією, міжнаціональною ворожнечею. Погроми та гоніння, яких зазнавало єврейське населення України з боку різних політичних сил, особливо в часи Директорії, погроми та пограбування німецьких колоністів (особливо після падіння гетьманату) трагічно відбилися на долі цих національних меншин в цілому, в тому числі і в національно-культурній сфері.

Сповнені політичної боротьби і подолання економічної розрухи перші роки радянської влади в Україні були не найбільш сприятливими щодо вирішення проблем розбудови національної освіти. Проте неправомірно вважати, що вони цілком лишилися осторонь уваги і практичної діяльності радянського уряду, його освітніх органів. Хоча б виходячи з тих прагматичних міркувань, що пролетарській владі потрібні були союзники не лише в селянському середовищі, а й в іноетнічному.

Системний аналіз відповідних документів стосовно теми дослідження дає підстави для висновку, що в перші роки радянської влади розв'язання тих чи інших конкретних проблем організації освіти національних меншин носило ситуативний характер. Окремі звертання з місць до вищих інстанцій – центральних партійних органів чи Наркомосу УСРР, давали певні результати і допомагали вирішувати конкретні проблеми освітніх закладів національних меншин. Проте було очевидним, що для планомірного і стабільного розв'язання всього комплексу проблем, пов'язаних з освітньо-культурним життям національних меншин, необхідно було створювати відповідні функціональні структури офіційного рівня.

Певну планомірність і компетентність у розв'язання освітніх проблем національних меншин вносив створений в 1921 році спеціальний орган – Рада з освіти національностей при Наркоматі освіти (Раднацмен), що складалася з Польського, Німецького і Литовського національних бюро та Татарського бюро в Донбасі. На місцях при відділах народної освіти створювалися відповідні національні секції. В серпні 1922 року був прийнятий програмний документ Раднацмену – “Положення про організацію справи освіти національних меншостей, які населяють територію УСРР”. В ньому визначалися основні засади розвитку освітньої системи для національних меншин⁸.

Рубіжним в розвитку освіти національних меншин, в становленні її концептуальних основ став 1923 рік, коли на вищому партійно-державному рівні був проголошений курс на коренізацію. І хоча спочатку цей процес розвивався відносно повільно, а про реальні досягнення коренізації можна було говорити лише у другій половині 20-х років, певні зрушення були помітні вже й тоді.

Характеризуючи розвиток освіти національних меншин в Україні в першій половині 20-х років, голова Раднацмену Я.Ряппо зазначав, що завдання організації шкіл національних меншин радянський уряд розв'язував передусім через державне забезпечення їх матеріальних потреб. Щоправда, за його оцінкою, вирішенню цієї проблеми значною мірою перешкоджала певна байдужість до неї з боку місцевих органів влади, і більш-менш повноцінно включитися до плану загального навчання школи національних меншин змогли лише у другій половині 20-х років⁹.

Новим кроком у розвитку освіти національних меншин стало створення у 1924 р. Центральної комісії у справах національних меншостей при ВУЦВК, яка відіграла винятково важливу роль в організації суспільного життя національних меншин, в тому числі і в розбудові їх національного шкільництва. Метою комісії було розробляти і сприяти втіленню в практику заходів, що впливали з національної політики радянської влади. Комісія часто брала на себе вирішення питань, які з точки зору “великої політики” були малопомітними, але практичне значення яких на місцях набувало винятково важливого значення. Так, за пропозицією комісії, норма учнів шкільної групи для нечисленних і розпорошених територіально нацменшин була зменшена вдвоє (з 40 до 20 осіб), що дозволило значно розширити мережу етнічно-національних шкіл.

Загальностатистичними показниками перших успіхів в розвитку освіти національних меншин в УСРР можна вважати такі: а 1924/25 навчальному році в республіці діяло 1565 російських, 566 німецьких, 342 єврейські, 255 польських, 43 болгарські, 10 чеських, 3 вірменські та 1 шведська (всі за мовою викладання) шкіл¹⁰. Зрозуміло, що статистика сама по собі не дає об'єктивного, а тим більше всеохоплюючого уявлення про стан справ в тій чи іншій сфері суспільного життя. Це стосується і предмета даного дослідження, подальший зміст якого є переконливим тому свідченням.

Очевидно, що організація національної освіти відбувалася в умовах її радянзації та відповідної ідеологізації. Названі явища в середовищі нацменшин сприймалися неоднозначно. Якщо на офіційному рівні, зокрема під час роботи всеукраїнських чи регіональних з'їздів, конференцій, нарад вчителів національних шкіл, що проходили під пильною опікою партійно-державних органів, політика радянзації знаходила таке ж офіційне схвалення, то місцеве населення зустрічало її з незадоволенням, передусім з причин антирелігійного спрямування освітньої політики радянської влади.

І все ж основна сутність цієї політики полягала в тому, що освітні заклади національних меншин отримали можливість вільно, без заборон і переслідувань працювати і розвиватись саме як національні заклади. Саме в національно-освітній сфері чи не найбільш переконливо проявлялася справжня, а не декларативна суть політики радянської влади щодо національних меншин.

Втім, щодо загальної оцінки досягнень у сфері освітньо-культурного будівництва серед нацменшин, то вона не була однаковою навіть на вищих щаблях партійно-радянської влади. Так, Секретаріат ЦКК КП(б)У в постанові від 14 серпня 1926 р. визначав, що в “напрямку задоволення інтересів і культпотреб нацменшостей за останній час досягнуто значних успіхів”, зокрема в поширенні мережі культурно-освітніх установ¹¹. В той же час Раднарком УСРР розглядав це питання з більш критичних позицій, оскільки в постанові про задоволення культурних потреб населення національних районів від 23 грудня 1926 р. констатував, що “стан культурно-соціального будівництва серед населення нацрайонів на Україні, незважаючи на низку заходів, що їх було вжито урядом, все ж таки залишається незадовільняючим”¹². Зокрема, зазначалося в постанові, шкільна справа у національних районах не стоїть на належному рівні через брак кваліфікованих вчителів, нестачу підручників, відсутність пристосованих до шкільних потреб приміщень. Існуючої системи шкіл соцвиху було недостатньо для охоплення всіх дітей шкільного віку. Недоставало і профшкіл, які до того ж не були забезпечені всім необхідним для ведення нормального навчального процесу. З усього цього робився узагальнюючий висновок, що робота освітніх установ в національних районах знаходиться на нижчому рівні, ніж загалом в Україні. Тож РНК УСРР, наголошуючи на важливості задоволення культурних потреб населення національних меншин, запропонував округовим виконавчим комітетам вжити заходів для поширення мережі шкіл національних меншин до потрібної кількості та забезпечення їх кваліфікованими педагогічними кадрами і підручниками¹³.

Отже, з розгортанням в Українській СРР політики коренізації і, в її контексті, задоволення національно-культурних інтересів етнічних общин, що проживали в республіці, розпочинався новий етап роботи, який мав загалом задовольнити потреби у початковій освіті і значно покращити ситуацію з середньою професійною освітою національних меншин. Відповідно з завданнями цього етапу Наркомосвітою була розроблена загальна концепція – “Схема системи освіти серед нацменів УСРР”¹⁴, яка, поряд з іншими концептуально-плановими документами, визначала основні напрямки розвитку шкільництва національних меншин, що полягали насамперед у збільшенні кількості шкіл в районах компактного проживання національних меншин та переведення в цих районах українських та російських шкіл на викладання мовами відповідних національностей, охоплення початковою освітою всіх дітей національних меншин, покращення матеріального становища шкіл тощо.

Велике значення для постановки освітньої справи у школах національних меншин мала розробка і прийняття Наркоматом освіти навчального плану для початкових шкіл на 1926/27 навчальний рік. З’являлася можливість уніфікувати навчання в освітніх закладах національних меншин і подолати розбіжності, що заважали побудові єдиної, узгодженої на всіх ділянках освітньої системи. Адже на початку 20-х років НКО УСРР накреслював лише загальне бачення навчального процесу в національних школах і основні напрямки навчальних програм, а їх конкретна розробка покладалася на місцеві органи освіти та педагогічні колективи шкіл. Пізніше НКО визначав перелік навчальних предметів, але рішення про кількість відведених на кожен з них годин знову ж таки приймалися на місцях. Через це різні національні школи давали своїм учням різні за обсягом та якістю знання, що потім негативно відбивалося на тих із них, хто продовжував навчання у навчальних закладах наступного рівня.

Провідне місце у навчальних планах відводилося вивченню рідної та української мов. У 1926 р. Наркомос запровадив обов’язкове вивчення у всіх трудових школах національних меншин мов: рідної – з першого, української – з третього, російської – з п’ятого класу¹⁵.

Крім української мови, в школах національних меншин з року в рік все більш широко запроваджувалося українознавство. Постанова колегії НКО (1927 р.) доручала Раднацмену спільно з управлінням соцвиху, профосвіти та політосвіти протягом трьох місяців перевірити стан викладання української мови та українознавства в навчальних закладах національних меншин всіх типів по кожній національній групі. Державному науково-методологічному комітету при НКО УСРР спільно з Раднацменом доручалося розробити на 1927/28 навчальний рік уніфіковані програми з української мови і українознавства для навчальних закладів національних меншин різних типів для кожної національної групи¹⁶.

Названі заходи не лише сприяли ознайомленню учнів з національною культурою українського народу, а й мали суто практичне значення. А саме: оскільки школи національних меншин були у переважній більшості навчальними закладами I концентру (тобто початковими), то наявність в їх учнів відповідних українознавчих знань давала їм можливість продовжувати навчання в українських школах наступних рівнів.

Російськомовна школа в Україні становила окрему категорію. В силу історичних, в принципі загальновідомих обставин, школи російської етнічної групи протягом століть не тільки не вважалися школами національних меншин, а й були єдино можливими закладами державної освіти. Тож на відміну від освітніх закладів інших національних меншин їх кількість протягом 20-х років дещо зменшувалася, поступаючи в умовах офіційно проголошеного курсу на коренізацію на користь української та частково інших національних шкіл. Щоправда, цей процес був для українських росіян певною мірою вимушеним, принаймні так ними сприймався, що давало підстави для невдоволення та звинувачень влади в насильницькій українізації.

Втім, такі явища більшою мірою були притаманні сільській місцевості та містечкам Правобережжя. В містах же російська школа зберігала не лише свій мовний статус, а й до певної міри навіть рештки дореволюційного благополуччя. Адже в період непу для більш-менш заможних міських верств населення (непманів) було притаманне тяжіння саме до російської школи. Завдяки цьому російські школи за рівнем матеріального забезпечення навчального процесу знаходилися у більш сприятливому становищі.

На кінець 20-х років успіхи політики розбудови освіти національних меншин в УСРР були очевидними. Якщо серед українського населення початкову школу в 1928/29 навчальному році відвідувало 77,4% дітей, то в середовищі великих національно-етнічних груп, таких як росіяни, євреї, німці, поляки, греки відповідний показник сягав майже 100%, болгар – 87%, молдаван – 70%¹⁷. Багато було зроблено для відродження національної культури етнічних груп, зокрема для забезпечення дітям можливості навчатися рідною мовою. Цей показник неухильно зростає, хоча проблема повного забезпечення національномовного навчання з різних причин так і не була вирішена. Так, в 1928/29 навчальному році не рідною мовою навчалися 23,8% росіян, 36,1% євреїв, 38,2% поляків, 6,6% німців, 10,9% болгар, 80,3% греків¹⁸.

Отже, як і кожний суспільний процес, освітня політика радянської влади щодо національних меншин, як і практика її реалізації, мала як досягнення, так і прорахунки та недоліки, як своїх прибічників та ентузіастів, так і противників. Проте успіхи розбудови національної освіти протягом 20-х років були незаперечними. Їх правомірно розглядати як реальний поступ українського національно-культурного відродження 20-х років в цілому та кожного народу зокрема. Однією із зовнішніх ознак цього поступу можуть бути й такі показники: за даними ЦСУ УСРР в республіці в 1928/29 навчальному році було 1539 російських шкіл, 786 – єврейських, 628 – німецьких, 381 – польська, 121 – молдавська, 73 – болгарських тощо. Порівняно з 1924/25 роком, коли цей процес набув планомірно-організованого характеру, кількість єврейських шкіл збільшилася удвічі, німецьких – на 20%, польських – на 40%, болгарських – на 60%. Рідною мовою в школах першого і другого концентрів навчалось близько 400 тис. учнів різних (некорінних) національностей¹⁹.

Суттєвими були і результати роботи щодо розширення мережі закладів профосвіти для національних меншин. В 1930 р. в УСРР діяли 5 єврейських, 4 польські, 6 німецьких, 4 болгарські, 1 грецький і 1 греко-татарський сільськогосподарські технікуми; 20 єврейських, 2 польські, 2 німецькі індустріальні технікуми; 29 єврейських, 6 польських, 8 німецьких, 4 болгарські, 1 грецька профтехшколи²⁰.

За станом на 1930 р. в УСРР функціонували: польський інститут соціального виховання у Києві; єврейські відділи при Харківському та Київському інститутах професійної освіти, Київському інституті соціального виховання, Одеському інституті соціального виховання, Житомирському ІНО; німецький відділ при Одеському ІНО, реорганізований в Одеський німецький інститут. Вчителів для початкової школи готували також 9 педагогічних технікумів: 3 єврейські, 2 російські, по одному – польський, німецький, болгарський, грецький з татарським відділенням²¹. Названі показники щодо розгортання педагогічної освіти національних меншин відкривали сприятливі перспективи на подальший розвиток національної освіти іноетнічного населення УСРР, їх національно-культурне відродження. Однак з початком 30-х років політичне підґрунтя таких перспектив було знищено.

¹Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1998. – С. 3. ²Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – 19 березня. ³Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (надалі – ЦДАВО України). – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 129. ⁴Закон про шкільне правління // Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х т. – Т. 1. – К., 1996. – С. 515. ⁵Державний Вісник – 1918. – 18 липня. ⁶ЦДАВО України. – Ф. 1429. – Оп. 5. – Спр. 10. – Арк. 14 – 15. ⁷ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 19. ⁸Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1990. – № 8. – С. 94 – 99. ⁹Ряппо Я.П. Народня освіта на Україні за десять років революції. – Б.М., 1927. – С. 108 – 109. ¹⁰Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20 – 30 роки ХХ століття). – К., 1995. – С. 100. ¹¹Постанова Секретаріату Центральної Контрольної Комісії КП(б)У про українізацію радянського апарату і задоволення інтересів і культурних потреб нацменшин. 14 серпня 1926 р. // Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. – К., 1994. – С. 162. ¹²Постанова РНК УСРР про задоволення культурних потреб населення національних районів. 23 грудня 1926 р. // Там само. – С. 170. ¹³Там само. – С. 171. ¹⁴ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1213. – Арк. 2. ¹⁵Там само. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 143. – Арк. 17. ¹⁶Войналович О. Організація шкільної освіти для національних меншин в Україні: 20 – 30 рр. – Київ – Полтава, 1992. – С. 103. ¹⁷Якубова Л.Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20 – 30-ті роки): коренізація і денационалізація // УІЖ. – 1998. – № 6. – С. 30. ¹⁸Там само. ¹⁹Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20 – 30 роки ХХ століття). – С. 105. ²⁰Якубова Л.Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20 – 30-ті роки): коренізація і денационалізація // УІЖ. – 1999. – № 1. – С. 43. ²¹Там само. – С. 42 – 43.